

نقدی بر کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا

• دکتر اعظم نجفقلی‌نژاد

دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارشناس مرجع مجازی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
najafgholinezhad@gmail.com

چکیده

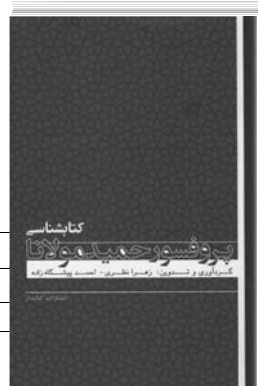
کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا (ویرایش دوم) شامل آثار علمی این دانشمند شناخته‌شده است که موضوعات گوناگونی از روابط بین‌الملل و ارتباطات گرفته تا علوم سیاسی، اقتصاد، فلسفه و بسیاری از حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی را پوشش می‌دهد. در ویرایش حاضر، آثار کامل‌تری از ایشان در مقایسه با چاپ اول این کتاب در دو بخش مستقل فارسی و لاتین آمده است. همچنین برای سهولت دسترسی به مداخل لاتین، نمایه انگلیسی نیز اضافه شده است. نمایه‌های بازیابی عنوان، موضوع و اشخاص بر غنای آن افزوده است. این مقاله به نقد و بررسی این کتاب‌شناسی مهم پرداخته است. اهمیت کتاب‌شناسی‌ها در پژوهش، معرفی کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا، چگونگی روش و تنظیم منابع فارسی و لاتین و بخش‌های مختلف کتاب‌شناسی فوق، معرفی شخصیت پروفیسور حمید مولانا، اهمیت مطالعه آثار پروفیسور مولانا به‌عنوان چهره‌ای بین‌المللی از دیدگاه سایر چهره‌های بین‌المللی، ویژگی‌های بارز و برجسته این اثر و پیشنهادهایی برای بهبودی آن از جمله مواردی است که در این نقد و بررسی به آن‌ها پرداخته شده است.

کلیدواژه

حمید مولانا، کتاب‌شناسی، آثار فارسی و لاتین.

۱. مقدمه

در عصر حاضر، حجم انتشارات به‌صورت‌های گوناگون، به‌حدی است که برای پژوهشگران دستیابی به منابع موردنیاز بدون بهره‌گیری از منابعی نظیر کتاب‌شناسی‌ها، نامحتمل و چه‌بسا غیرممکن است. از این‌رو، کتاب‌شناسی‌ها از ابزار مهم تحقیق و کلید پژوهش‌های علمی محسوب می‌شوند (مسرت،

■ نظری، زهرا و احمد پیشگاه‌زاده. (۱۳۹۵). کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا، ویرایش دوم، تهران، نشر کتابدار، ۳۵۰ ص، ۳۰۰۰۰ ریال، ۱۰۰۰ نسخه، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۱۶۵-۵

۱۳۷۳: ۷). اهمیت کتاب‌شناسی و کاربرد آن در پژوهش، از مسائل موردقبول همگان است. کمتر پژوهشی بدون تکیه‌بر منابع و آثاری که در آن زمینه نوشته شده‌است، به سامان خواهد رسید. کتاب‌شناسی به تعیین موضوع و حدود و ثغور آن هم کمک می‌کند. از همین‌رو، پس از انتخاب موضوع پژوهش، اساسی‌ترین مسئله، مراجعه به منابع برای گردآوری اطلاعات است. بنابراین، هر پژوهشگری برای به‌سامان‌رساندن پژوهش خود به مطالعه و بازبینی کلیه آثار مربوط به موضوع موردنظر نیاز دارد. آگاهی از آن‌ها افزون‌بر افزایش غنای پژوهش، از به‌هدررفتن فرصت‌ها و دوباره‌کاری‌ها پیشگیری می‌کند (ربانی به‌نقل از صمیعی، ۱۳۸۵: ۱۵۶۰-۱۵۶۱). کتاب‌شناسی پروفیسور مولانا هم از این قاعده مستثنا نیست. آثار پروفیسور حمید مولانا، متنوع، تخصصی و پرشمارند و توأمان ارتباطات، اقتصاد، سیاست، رشد و توسعه، روابط بین‌الملل و مواردی از این دست را دربرمی‌گیرند (کتاب‌شناسی حمید مولانا، ۱۳۸۱). هرچند از منظر کتاب‌شناسی، این کتاب در زمره کتاب‌شناسی‌های اشخاص قرار می‌گیرد، اما در واقع به سبب تنوع افکار و اندیشه‌های پروفیسور مولانا که در آثار ایشان متبلور شده‌است، خوانندگان، پژوهشگران، دانشجویان و محققان با مطالعه و جست‌وجو در این کتاب می‌توانند نیازهای خود را به موضوعات گوناگون در بازه‌های زمانی مختلف یافته و در تحقیقات علمی خود به‌کار گیرند و فارغ از نوع کتاب‌شناسی از آن در جهت اعتبار مقاله‌ها و پژوهش‌های خود در همه حوزه‌ها بهره‌مند شوند (نظری و پیشگاه‌زاده، ۱۳۹۵: ۹). جهت آگاهی از اهمیت این کتاب، در ادامه بحث به معرفی اثر و فراوانی آثار ایشان پرداخته می‌شود.

۱-۱. معرفی اثر

کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا شامل نوشته‌های ایشان در زبان فارسی و

انگلیسی است. برای آشنایی کامل با آثار ایشان، خواننده باید به هر دو بخش فارسی و لاتین که با رعایت جهت صحیح نوشتاری، جدا از یکدیگر تنظیم شده، مراجعه کند. در تدوین این کتاب‌شناسی، از روش کتابخانه‌ای یا اسنادی و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش مشاهده استفاده شده است (ص ۹).

کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا با پیشگفتاری از گردآوردندگان اثر شروع می‌شود که کلیات کار در دو صفحه مطرح شده است. سپس زندگی‌نامه ایشان، اظهار نظر دانشمندان معاصر درباره پروفیسور حمید مولانا و جوایز و بزرگداشت‌های علمی وی آورده شده است. کتاب‌شناسی در دو بخش فارسی و لاتین تنظیم گردیده است. بخش فارسی، آثار موجود را به ترتیب تاریخ نشر و براساس جدیدترین مدخل پوشش داده است. این آثار شامل کتاب‌های تألیفی، فصل‌ها و مقدمه در سایر کتاب‌ها، فصل‌ها و مقاله‌ها در کتاب‌ها و دایرة‌المعارف‌ها، مقاله‌ها در فصلنامه‌ها، مجله‌ها، مطبوعات و گفت‌وگوها است. برای سهولت دسترسی در پایان این بخش، سه روش بازبایی اطلاعات شامل نمایه عنوان، نمایه موضوعی و نمایه اشخاص در نظر گرفته شده است. بخش فارسی در مجموع، شامل ۱۱۱۲ مدخل است که از صفحه ۳۵ کتاب تا صفحه ۱۷۷ آمده است. این بخش کتاب‌ها (ص ۳۵-۴۷)، فصل‌ها و مقاله‌ها در کتاب‌ها (ص ۵۱-۵۵)، مقاله‌ها فصلنامه‌ها و مجله‌ها (ص ۵۹-۷۴)، مقاله‌ها در مطبوعات (ص ۷۷-۱۶۴) و گفت‌وگوها (ص ۱۶۷-۱۷۷) را شامل می‌شود. سپس نمایه عنوان (ص ۱۸۱-۲۰۲)، نمایه موضوعی (ص ۲۰۵-۲۱۵) و نمایه اشخاص (ص ۲۱۹-۲۲۲) به عنوان کلیدهای بازبایی آثار آورده شده است.

در بخش لاتین که به صورت مستقل از فارسی تدوین شده، به آثار پروفیسور مولانا در زبان انگلیسی و زبان‌های لاتین اروپا پرداخته شده است. طبق اظهارات گردآوردندگان اثر با توجه به تعدد آثار و ترجمه به زبان‌های گوناگون، عملاً امکان جمع‌آوری آثار در تمامی زبان‌ها وجود نداشت. برای مثال برخی از کتاب‌های ایشان همانند جامعه مدنی در اصل به فارسی نگارش یافته، ولی بعدها به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، مالایی، روسی، بنگلادشی، اردو، چینی و اسپانیولی ترجمه شده است.

بخش لاتین نیز با پیشگفتاری از گردآوردندگان اثر شروع و سپس زندگی‌نامه مختصر پروفیسور مولانا، اظهار نظر دانشمندان معاصر درباره ایشان و جوایز و بزرگداشت‌های علمی وی آورده شده است. بخش لاتین از ۳۰۸ مدخل (ص ۲۵-۱۰۷) شامل کتاب‌ها (ص ۲۵-۳۴)، مقاله‌ها و فصل‌ها در کتاب‌ها (ص ۳۷-۶۱)، مقاله‌های مجله‌ها (ص ۶۵-۹۱) و مقاله‌های کنفرانس‌های علمی (ص ۹۵-۱۰۷) تشکیل شده است. ترتیب تدوین مدخل‌ها در این بخش نیز براساس تاریخ انجام شده است. سپس نمایه عنوان (ص ۱۱۱-۱۲۰) و نمایه موضوعی (ص ۱۲۳-۱۲۶)

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
وابتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۶۱

به‌عنوان کلیدهای بازیابی آثار لاتین آورده شده‌است.

کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا بسیار وسیع و متنوع است و سطوح مختلفی را پوشش می‌دهد. کسانی که به علوم انسانی و اجتماعی و به رخدادهای جهان امروز علاقه‌مندند، با مطالعه آثار او به‌یاد تحلیل و اشاراتی خواهند افتاد که این اندیشمند در نوشته‌های چندین‌دهه خود به‌نحوی پیش‌گویانه و روشن مطرح کرده‌است: مانند انقلاب اسلامی ایران، سقوط شوروی، افول قدرت اقتصادی و سیاسی آمریکا، بحران مالی و سیاسی در اتحادیه اروپا، برکات و آسیب بزرگراه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، مالکیت و جهت‌گیری رسانه‌ها، ظهور نومحافظه‌کاران در آمریکا و جنگ‌های افغانستان و عراق، بیداری اسلامی، بحران مشروعیت حکومت‌ها و سرنگونی رژیم‌های دیکتاتوری و مسائل مربوط به معرفت‌شناسی و فلسفه در علوم معاصر (ص ۱۷).

اغراق نیست اگر گفته شود، القائنات قلمی او بدون تردید شکل تدوین‌شده یک نظام منسجم، متفکرانه و علمی از واقعیت‌ها، حقیقت‌ها، هست‌ها و بایدهای سیاسی و غیرسیاسی جهان امروز است که با ضرس قاطع می‌توان از کلیت آن‌ها به‌عنوان نمونه‌ای از نفیس‌ترین و معقول‌ترین جریان پژوهی عین‌گرا در مقطع کنونی نام برد. این‌که او نه شرق‌پرست است نه غرب‌گرا، امر مسلمی است که هر انسان مغرضی نیز بر آن صحنه خواهد گذاشت. لبّ کلام این‌که واقع‌بینی نشئت‌گرفته از عدالت و انصاف علمی مانع از آن است که اقبال بزرگ ایرانی به جنبه تنگ‌نظری افتد (فیضی، ۱۳۸۱: ۲۰). مرور مختصر فهرست آثار بلندبالای ایشان این امر را روشن می‌سازد.

۲-۱. معرفی پروفیسور حمید مولانا

پروفیسور حمید مولانا، استاد ممتاز بازنشسته روابط بین‌الملل در دانشگاه امریکن در واشنگتن و مؤسس و بنیان‌گذار اولین و قدیمی‌ترین برنامه آموزشی و پژوهشی رشته ارتباطات بین‌الملل در ایالات‌متحده آمریکا است. او یکی از پیشکسوتان این رشته در سطح جهانی است که بیش از نیم‌قرن در دانشگاه‌های آمریکا و کشورهای دیگر به تدریس و پژوهش مشغول بوده‌است. پروفیسور مولانا چندین سال ریاست انجمن بین‌المللی پژوهش در علوم ارتباطات و رسانه‌ها را برعهده داشت و به‌عنوان دانشمند برجسته و ارشد انجمن مطالعات بین‌المللی انتخاب شد و یکی از چهره‌های ماندگار برگزیده ایران است. پروفیسور مولانا در ۶ اسفند ۱۳۱۵ش در یک خانواده علمی و روحانی در تبریز متولد شد. نسبت پروفیسور مولانا با بیست واسطه تمام به امام هفتم شیعیان، حضرت موسی بن جعفر (ع) می‌رسد و سید معین‌الدین قاسم‌الانوار، شاعر و عارف قرن نهم هجری (عهد تیموریان) از اجداد او است.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۶۲

پروفیسور مولانا، تحصیلات ابتدایی را در مدرسه سعدی تبریز شروع و در دبستان‌های رضوی و جعفری تهران، تکمیل کرد و دوره متوسطه را در دبیرستان مروی تهران در سال ۱۳۳۴ش به پایان رساند. وی فعالیت نویسندگی خود را در دوران دبیرستان آغاز کرده و یکی از سردبیران روزنامه دانش‌آموزان آن زمان تهران بود. او در سال ۱۳۳۴ش، هنگامی که دانشجوی اقتصاد دانشکده حقوق دانشگاه تهران بود، از سوی مؤسسه کیهان دعوت به کار شد و در سن ۱۹ سالگی به‌عنوان معاون سردبیر نشریه جدیدالتأسیس کیهان فرهنگی آغاز به کار کرد. او در طول تحصیلات ابتدایی، متوسطه و دانشگاهی خود اغلب حائز رتبه اول بود و جوایز متعددی را دریافت کرد. پروفیسور مولانا در سال ۱۹۵۸م/ ۱۳۳۷ش با دریافت یک بورس تحصیلی و مطالعاتی از ایالات متحده آمریکا به آن کشور عزیمت کرد و در دانشگاه نورث وسترن (شیکاگو) دوره کارشناسی در اقتصاد را گذراند و در سال ۱۹۶۰م/ ۱۳۳۹ش درجه کارشناسی ارشد را در رشته روزنامه‌نگاری از دانشکده معروف روزنامه‌نگاری مدیل آن دانشگاه اخذ کرد و در سال ۱۹۶۳م/ ۱۳۴۲ش به دریافت درجه دکتری در رشته‌های ارتباطات و علوم سیاسی و روابط بین‌الملل از همان دانشگاه نائل آمد. او اولین دکترای رشته ارتباطات در ایران و نخستین دانشجوی خارجی در آمریکا بود که دوره دکترای این رشته را در دانشگاه‌های آن کشور تمام کرده بود.

پروفیسور مولانا در دسامبر ۱۹۶۳م/ آذرماه ۱۳۴۲ش پس از چندماه تحقیق، به ایران بازگشت و در ۲۶سالگی در مؤسسه کیهان به‌عنوان سردبیر روزنامه کیهان مشغول به کار شد، ولی به‌علت جو فشار و خفقان حکومت آن دوره چندماه بعد از سمت خود استعفا داد و در مه ۱۹۶۴م/ اردیبهشت ۱۳۴۳ش جهت تدریس و تحقیق در دانشگاه‌های آمریکا به آن کشور مراجعت کرد و این آغاز استادی و تدریس او در ایالات متحده و سایر کشورهای دنیا بود که به‌مدت بیش از نیم‌قرن ادامه پیدا کرده است.

پروفیسور مولانا در بسیاری از دانشگاه‌های اروپا، آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و اقیانوسیه به‌عنوان استاد مهمان، تدریس و تحقیق کرده است. او از آغاز تأسیس دانشگاه امام‌صادق (ع) در ایران با آن مؤسسه همکاری داشته و در احداث و برنامه‌ریزی و تدریس دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده فرهنگ و ارتباطات و معارف اسلامی آن دانشگاه سهیم بوده و در بسیاری از دانشگاه‌های ایران و مؤسسات حوزه علمیه قم به سخنرانی پرداخته است. بیش از دویست استاد دانشگاه‌های کشورهای مختلف دنیا از دانشجویان او بوده‌اند و پایان‌نامه‌های دکترای خود را با راهنمایی او نوشته‌اند (ص ۱۱-۱۵).

پروفیسور مولانا در هیئت‌تحریریه چندین فصلنامه و انتشارات بین‌المللی عضویت داشته و برخی از کتاب‌ها و مقاله‌های متعدد او به زبان‌های مختلف ترجمه

فصلنامه نقدکتاب

اطلاعات
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۶۳

شده‌است. در ایران، مقاله‌های ستون چشم‌انداز پروفیسور مولانا در روزنامه کیهان که به‌طور هفتگی و مرتب یک دوره کامل بیست‌ساله (از ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۱) را تشکیل می‌دهد، طولانی‌ترین و منظم‌ترین سلسله مقاله‌های یک فرد در تاریخ مطبوعات ایران است (ص ۱۶). او با این ستون مبارک به ایرانیان ایران دوست خدمتی گران کرد و همچون پیری دنیادیده و مجرب به نقل و تحلیل حوادث گوناگون جهان هستی و روزگار طولانی دیده‌ها و شنیده‌هایش نشسته‌است (فیضی، ۱۳۸۱: ۱۹). در آستانه انقلاب اسلامی، مقاله‌های ایشان در روزنامه میامی هرالدمریکا خوانندگان فراوانی داشت (ص ۱۶).

در مهرماه ۱۳۸۲ش، پروفیسور مولانا در همایش چهره‌های ماندگار در تهران، به‌عنوان یکی از چهره‌های ماندگار ایران برگزیده و اعلام شد. در راه خدمت به میهن ایشان می‌گویند: «من ترجیح داده‌ام منابعی را که در دست دارم، سفرهای متعدد علمی را که به نقاط مختلف دنیا می‌کنم، تجربه‌هایی را که در غرب و ایران کسب کرده‌ام، در خدمت امت اسلامی بگذارم. بنابراین تمام ایران به‌ویژه جوانان، مخاطب و موردتوجه من هستند. باشد آن روزی که همه ما آن‌چه از خود داریم از دیگران (به‌ویژه مستکبران و نادانان) طلب نکنیم (فیضی، ۱۳۸۱: ۵۱). در این مجال مختصر، مروری از این دانشمند فرهیخته به‌زعم کریم فیضی (۱۳۸۰)، راست قامت تعهد انجام شد. این سفیر صداقت چهره‌ای است بین‌المللی که استاد بسیاری از چهره‌های برجسته شده‌است.

۳-۱. اهمیت مطالعه آثار پروفیسور مولانا، چهره‌ای بین‌المللی

به‌اعتقاد پروفیسور جوج گرب نر^۱، پرفیسور مولانا یکی از برجسته‌ترین پیشروان در عرصه ارتباطات است. مطالعه آثار ایشان برای هر برنامه‌ای مرتبط با این حوزه در سراسر جهان لازم است و نگاهی به آثار وی برای کسب ایده شروع خوبی است. در گفتمان حاکم جهانی شدن، واقعیت‌های اصلی ساختار قدرت کاملاً مبهم هستند و پرفیسور مولانا قادر بوده‌است که ساختار چنین قدرتی را با ارائه سند و توضیحات تجزیه و تحلیل کند و روشن سازد. به اعتقاد پروفیسور نرن چیتی^۲ پروفیسور حمید مولانا بیش از هر دانشمند دیگری، مسئول توسعه حوزه ارتباطات بین‌المللی در جهان است. نکته قابل توجه آن است که او تلاش کرده تا به‌جای درگیری در روابط بین‌ملت‌ها، ارتباط بین آن‌ها را برجسته کند. میراث پروفیسور مولانا به‌مثابه گنج سلطان می‌ماند. به‌اعتقاد پروفیسور جرج گرب نر، دانش عمیق حمید مولانا در تاریخ، ادبیات، مطالعات ارتباطی و روابط بین‌المللی بی‌مانند است (ص ۲۰-۲۳). به عقیده او، پرفیسور مولانا یکی از اندک کسانی بود که در کنگره آمریکا به‌نفع ایجاد کشورهای متحد جهان سوم شهادت داد. در واقع حمید مولانا را می‌توان

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۶۴

به‌عنوان صدای حاشیه‌ای‌ها و بی‌حامی‌ها دانست. پرفسور مولانا به‌دلیل صلاحیت منحصربه‌فردش از آن‌جا که متولد ایران و با فرهنگ است و با وجود بیش از چهل سال سابقه تحصیلی و آموزشی در ایالات‌متحده، در واقع دارای دیدگاه چندفرهنگی بوده و به بسیاری از موضوعات متفاوت بین‌المللی، نگاه انتقادی دارد. او به یک شخصیت برجسته در مطالعات اسلامی تبدیل شد و به‌شکل فزاینده‌ای به نوشتن در نشریات دانشگاهی و رسانه‌های عمومی روی آورد.

او یک متفکر مستقل است و در برابر سختی‌های روزگار و جنبش‌های خاص روشنفکری مقاومت کرد. به‌اعتقاد پرفسور نرن چیتی، حمید مولانا در زندگی دانشگاهی خود ویژگی‌های یک برهمن حقیقی را به‌نمایش گذاشت. به‌زعم پرفسور ژرود رابینسن^۳، وی به‌عنوان یک فرد، به ایجاد پل بین سنت‌های فلسفی و غربی و اسلامی دست می‌زند و روشن می‌سازد که گفتمان مؤدبانه کلید درک درون‌فردی و جهانی است (ص ۲۱-۲۶).

به‌عقیده پرفسور جرج گرب نر، او تنها دانشمند در ایالات‌متحده بود که پیروزی انقلاب اسلامی ایران را با تأکید و به‌طور دقیق از قبل پیش‌بینی کرد. مقاله وی در کنگره جهانی بین‌المللی تحقیقات رسانه‌ای و ارتباطات^۴ که در سال ۱۹۷۴ در لایپزیک آلمان برگزار شد، در نشان‌دادن سمت‌وسوی انقلاب، کار برجسته‌ای بود. پنج‌سال بعد در سالگرد انقلاب اسلامی مقاله‌ای تحت عنوان «تکنولوژی در مقابل سنت: ارتباطات در انقلاب ایران» را برای فصلنامه ارتباطات (تابستان ۱۹۷۹) نوشت. از آن به‌بعد او تنها تئوری‌پرداز انقلاب اسلامی شد. او برای چنددهه به‌طور قطع یکی از متفکران اصلی دنیای اسلام بوده‌است (ص ۲۰-۲۶) و مطالعه آثار او برای تمام انقلابیان مفید خواهد بود.

۲. نکات مثبت اثر

گردآوری آثار این متفکر وارسته و دانشمند روشنفکر، فتح بایی است برای تمام دانشگاهیان و افراد فرهیخته تا با الهام از آثار این فرد بزرگ بر غنای پژوهش‌های خود بیفزایند و بر اعتبار یافته‌های خود صحه گذارند. این اثر ویژگی‌های مثبتی دارد. یکی از مهم‌ترین نکات مثبت آن اهتمام برای دورهم جمع کردن آثار این دانشمند معاصر است که تاکنون در این زمینه تلاش اندکی انجام شده‌است. گرچه آثاری در این زمینه موجود است؛ اما این آثار بخشی از منابع ایشان را گردآوری کرده‌است نظیر کتاب‌های سفیر صداقت (فیضی، ۱۳۸۱) و ظنین تعهد (فیضی، ۱۳۸۰) و مقاله‌هایی چون «کتاب‌شناسی پرفسور حمید مولانا» (۱۳۸۱). در ادامه می‌توانید ویژگی‌های بارز دیگر این اثر را مطالعه کنید.

- یکی از ویژگی‌های مثبت این کتاب‌شناسی، بیان چکیده منابع مورد اشاره است.

این ویژگی، اثر مورد بحث را در ردیف کتاب‌شناسی‌های گزارمانی قرار می‌دهد. در برخی موارد این چکیده بسیار مفصل است و با ارائه سرفصل‌های اثر، خواننده را در مفید بودن یا نبودن آن با نیاز اطلاعی خودش یاری می‌کند. گرچه در برخی موارد این چکیده بسیار مختصر است.

- آوردن کلیدواژه‌های مفصل در منابع فارسی که در بسیاری از موارد خواننده را از مفید بودن یا نبودن آن با نیاز اطلاعی خودش مطلع می‌کند. گرچه جای این کلیدواژه‌ها در منابع لاتین خالی است.

- برای سهولت دسترسی بخش فارسی و لاتین، سه روش بازبانی اطلاعات شامل نمایه عنوان، نمایه موضوعی و نمایه اشخاص در نظر گرفته شده است. وجود نمایه‌های متعدد عنوان، موضوع و اشخاص بر غنای این کتاب‌شناسی افزوده است. گرچه جای نمایه اماکن جغرافیایی در این کتاب خالی است.

۳. نکاتی جهت غنای بیشتر اثر

برای گردآورندگان و تدوین‌گران این اثر ذکر نکاتی که می‌تواند به غنای این اثر ارزشمند بیافزاید، خالی از فایده نخواهد بود. برخی از پیشنهادهاى ناقد این اثر عبارت است از:

الف) ایجاد دستورالعمل و آیین‌نامه‌ای در ابتدای کتاب‌شناسی: بهتر بود در ابتدای کتاب‌شناسی، آیین‌نامه تدوین کتاب‌شناسی با توضیحاتی مختصر در مورد اطلاعات ارائه شده، قرار می‌گرفت تا خواننده را بهتر راهنمایی می‌کرد. در این آیین‌نامه گردآورندگان می‌توانستند اطلاعاتی درباره نحوه تدوین کتاب‌شناسی، منابعی که برای یافتن این آثار مورد جستجو قرار گرفته، منابعی که چکیده‌ای برای آن‌ها آورده نشده، شیوه‌نامه استناد و مواردی از این قبیل را ارائه کنند. مثلاً در نمایه عنوان، شماره‌هایی در کنار عنوان آورده شده که در نگاه اول به نظر می‌رسد شماره صفحه باشد، حال آن‌که شماره اختصاص یافته به عنوان، مدنظر گردآورندگان بوده است. صرفاً در پیشگفتار این اثر اشاره‌هایی کلی درباره کلیات کتاب مطرح شده است که به نظر می‌رسد جای آیین‌نامه تدوین کتاب‌شناسی را نمی‌گیرد.

ب) ایجاد فهرست منابع و مأخذ: ذکر فهرست‌وار منابع و مأخذ رویت شده جهت تدوین این کتاب‌شناسی، خواننده را در جامع بودن آن مطمئن می‌کرد. نگارنده پس از مطالعه آثار مشابه و مقایسه آن‌ها به این نتیجه رسید که ظاهراً برخی از آثار قبلی، مورد کم‌لطفی قرار گرفته است (نظیر سفیر صداقت)؛ زیرا جای برخی از آثار ذکر شده در این کتاب، در این کتاب‌شناسی خالی است.

ج) حفظ یکدستی در سراسر کتاب‌شناسی: بهتر بود در سراسر کتاب‌شناسی، برخی موارد به صورت هماهنگ مدنظر قرار می‌گرفت. برخی از نکات را در

ادامه ملاحظه کنید:

- در منابع فارسی برای بیان چکیده منبع مورد اشاره و در ابتدای چکیده، واژه «چکیده» آورده شده است؛ حال آن که در منابع لاتین، از واژه abstract کمتر استفاده شده است (نظیر منابع ۶، ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۱۹ و بسیاری از موارد دیگر). بهتر است برای حفظ یکدستی در سرتاسر کتاب‌شناسی این قاعده رعایت می‌شود.

- رعایت نشانه‌های سجاوندی و نقطه‌گذاری: در اکثر منابع فارسی، کلیدواژه‌های اثر با علامت اسلش (/) از هم جدا شده است و برای جدا کردن واژه‌های یک گروه، از علامت خط تیره (-) استفاده شده است. در صورتی که در برخی منابع از علائم دیگری نظیر دو خط تیره (- -) نیز استفاده شده است (نظیر منبع شماره ۱۱ فارسی). از سوی دیگر، در برخی منابع، قبل از علامت اسلش از نقطه استفاده شده است (نظیر منبع ۱۷ و ۲۰ فارسی). یا وجود نقطه در پایان منابع در برخی موارد وجود دارد و در برخی موارد دیده نمی‌شود.

- حفظ یکدستی در استناد: عدم یکدستی در ترتیب استنادی منابع دیده می‌شود؛ مانند:

- یکدستی تنظیم استناد منابع فارسی و لاتین: در مورد منابع فارسی و لاتین بهتر بود از شیوه استناد یکدستی تبعیت می‌شد؛ حال آن که این یکدستی دیده نمی‌شود؛ مثلاً در منابع لاتین، عناوین مجله‌ها ایتالیک شده ولی در مورد منابع فارسی این قاعده رعایت نشده است یا عناوین در منابع فارسی پررنگ (Bold) است، ولی در منابع لاتین، عناوین داخل گیومه آورده شده است.

- در منبع ۹ فارسی، آیا «بنیاد اندیشه ماندگار» نقش ناشر را دارد؟ اگر پاسخ مثبت است، قطعاً باید بعد از محل نشر می‌آمد. اگر پاسخ منفی است، مخاطب نمی‌تواند با یک نگاه مختصر، آن را تحلیل کند.

- در مورد مقاله‌های مربوط به کتاب‌ها یا فصل‌های کتاب‌ها، آوردن واژه‌های نظیر «استناد در» می‌توانست خواننده را راهنمایی کند که این مقاله در فلان کتاب آورده شده است (نظیر منبع ۳۲، ۴۰).

- در مورد اطلاعات کتاب‌شناسی آثاری نظیر مقاله‌ها، در برخی مقاله‌ها شماره صفحه آورده شده است، ولی در برخی دیگر، شماره صفحه‌ای دیده نمی‌شود (نظیر منبع ۴۴، ۷۴، ۹۱، ۹۶ و...).

- در مورد ترتیب آوردن حرف «الف» و «آ» در نمایه عنوان و موضوع، انتظار می‌رفت حرف «آ» قبل از «الف» قرار گیرد، اما این ترتیب رعایت نشده است. در مورد نام مجله‌های فارسی، بهتر بود با خاص تر کردن عنوان مجله، نظیر زیرخط‌دار کردن یا ایتالیک کردن آن، منشأ مقاله قابل تشخیص می‌شد. در برخی موارد، اطلاعاتی آورده شده است که معلوم نیست چه نقشی در اطلاعات کتاب‌شناسی

منبع دارند. نظیر «انتشارات معاونت آموزشی و پژوهشی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران» در منابع ۶۷-۶۹ فارسی.

(د) اشاره به اصل منابع: در برخی منابع گفته شده که منبع آورده شده، ترجمه است (نظیر منبع شماره ۱۴ و ۲۶ فارسی). بهتر بود ذکر می‌شد این ترجمه از چه زبانی انجام گرفته است و شاید آوردن عنوان اثر به آن زبان در پانویس و یا اشاره به شماره منبع لاتین آن در بخش منابع لاتین، کمک زیادی به خواننده می‌کرد. اگرچه آوردن مستقل این ترجمه‌ها نیز می‌تواند مفید باشد.

(ه) حفظ یکدستی در بیان چکیده: در برخی منابع فارسی، چکیده اثر بسیار مفصل و گاهی غیرضروری است (منبع ۱۸ و ۲۱ فارسی؛ مطالبی از مقدمه کتاب آورده شده است)؛ در حالی که برخی منابع فاقد چکیده هستند یا چکیده‌های مختصر دارد (نظیر منبع ۲۷ فارسی که هیچ اطلاعاتی درباره محتوای اثر در چکیده ذکر نشده است و یا در مورد فصل‌ها و مقاله‌ها، برخی از مقاله‌ها چکیده ندارند).

(و) توضیح درباره کلیدواژه‌ها: مبنای شکل‌گیری کلیدواژه‌های آورده شده برای منابع چیست؟ آیا خود گردآورندگان کتاب‌شناسی آن‌ها را به منابع داده‌اند یا از خود مقاله یا منبع، این کلیدواژه‌ها عیناً استخراج شده است؟ به نظر می‌رسد برخی کلیدواژه‌های منابع فارسی، ارتباط زیادی با اصل منبع ندارند. مثلاً در منبع ۵۴ فارسی، عنوان مقاله این است: «همیشه پای یک زن در میان است»، در باب گسترش جنبش‌های فمینیستی در سینمای ایران. کلیدواژه‌های داده شده به این مقاله عبارت‌اند از: تهاجم فرهنگی / مسلمانان / وحدت اسلام / آسیب‌های اجتماعی (همچنین منبع ۹۸ فارسی).

در برخی مقاله‌ها این کلیدواژه‌ها به قدری مفصل است که جایی برای آوردن چکیده نمی‌گذارد؛ نظیر منبع ۶۴ و ۹۹ فارسی. از سوی دیگر در منابع لاتین کلیدواژه‌های به منابع اختصاص نیافته است. حال آن‌که یکدستی در این زمینه و یا ارائه توضیح درباره دلیل نیابردن کلیدواژه‌ها به منابع لاتین می‌توانست سودمند باشد.

(ز) نمایه‌های تخصصی: جای نمایه اشخاص در منابع لاتین و نمایه جغرافیایی در کل کتاب‌شناسی خالی است. گرچه گردآورندگان در پیشگفتار بیان کرده‌اند بخش لاتین دارای نمایه اشخاص است، اما این نمایه در بخش لاتین دیده نمی‌شود.

(ح) جای پایان‌نامه‌ها و رساله‌های پروفیسور حمید مولانا در این کتاب‌شناسی خالی است. به عنوان مثال Journalism in Iran: A history and interpretation رساله دکتری ایشان در دانشگاه نورث وسترن است که نامی از آن نیامده است.

(ط) حفظ جامعیت بیشتر: گرچه گردآورندگان در جمع‌آوری اکثر آثار پروفیسور سعی خود را مبذول کرده‌اند، اما به نظر می‌رسد جای برخی از آثار ایشان در این

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۶۸

کتاب‌شناسی خالی است. گویا گردآوردندگان این کتاب‌شناسی، به آثار مشابه در این زمینه کمتر توجه کرده‌اند. به‌عنوان مثال برخی از مقاله‌های ایشان در آثاری نظیر سفیر صداقت و طنین تعهد آمده‌است، اما تلاشی جهت کنترل این مقاله‌ها با محتوای کتاب‌شناسی حاضر انجام نشده‌است. از جمله موارد زیر در کتاب‌شناسی دیده نشد:

- «مأموریت مقدس و تاریخی انقلاب اسلامی»؛
- «بحران رهبری در جهان و مصونیت ایران»؛
- «گذرهای اسلامی و مشکل جهانی مسکن»؛
- «جامعه‌شناسی دانش»؛
- «انگیزه و منافع آمریکا در بوسنی»؛
- «ماجرای انتخاب حقوق‌دانان شورای نگهبان» و...

درمورد آثار لاتین هم با یک جستجوی مختصر در سایت‌های خارجی می‌توان ردپایی از آثاری را دید که در این کتاب‌شناسی اثری از آن‌ها نیست. از جمله:

International communication; A selected bibliography, 1971.

Global Information and Worldcommunication (Communications / Annenberg School of Communications, University of Pennsylvania), 1986.

Toward an integrative theory of mass media and culture, 1978.

Development Communication in Action: Building Understanding and Creating Participation /by Andrew A. Moemeka (Author), Hamid Mowlana (Contributor), 2000.

۴. جمع‌بندی

استاد حمید مولانا از افراد نادری به‌شمار می‌رود که گاه‌گاهی، خورشیدوار از افق تاریخ ایران و آذربایجان کهن سربرمی‌آورد، عمری می‌اندیشد، می‌کوشد، می‌جوید و آن‌گاه میراثی بالارزش و چشمگیر از خود به‌یادگار می‌گذارد و کوله‌باری از توشه با خود می‌برد (فیضی، ۱۳۸۱: ۵۷). به تعبیر شاعر:

جان‌پرور است قصهٔ ارباب معرفت
رمزی برو بی‌رس و حدیثی بیا بگو

کتاب‌شناسی ایشان، حاصل عمری تلاش و حدیث رویش و کوشش ایشان است و موضوعات گوناگونی را پوشش می‌دهد. تنوع افکار و اندیشه‌های پروفیسور مولانا که در آثار ایشان متبلور شده‌است، خوانندگان، پژوهشگران، دانشجویان و محققان را در کسب ایده و تداوم پژوهش در حوزه‌های متنوع رهنمون می‌سازد. این گروه‌ها با مطالعه و جست‌وجو در این کتاب می‌توانند نیازهای اطلاعاتی خود را در موضوعات گوناگون در بازه‌های زمانی مختلف یافته و در تحقیقات علمی خود به‌کار گیرند و

در جهت اعتبار مقاله‌ها و پژوهش‌های خود در همه حوزه‌ها از آن بهره‌مند شوند. از ویژگی‌های بارز و مثبت این کتاب‌شناسی، نگاه جامع‌نگری به آثار این دانشمند فرهیخته است. بیان چکیده منابع، آوردن کلیدواژه‌های مفصل برای برخی آثار، وجود نمایه‌های متعدد عنوان، موضوع و اشخاص به‌عنوان کلیدهای بازبایی اطلاعات، این اثر را در زمره آثار برجسته قرار می‌دهد. گرچه برای گردآورندگان این کتاب‌شناسی پیشنهادهایی ارائه شده‌است تا بر غنای این اثر افزوده شود. ایجاد دستورالعمل و آیین‌نامه در ابتدای کتاب‌شناسی، حفظ یکدستی در سرتاسر کتاب‌شناسی، رعایت نشانه‌های سجاوندی و نقطه‌گذاری، حفظ یکدستی در استناد، توضیح درباره مبنای شکل‌گیری کلیدواژه‌ها و تلاش برای جامعیت بیشتر از جمله پیشنهادهایی است که نگارنده این سطور، ارائه داده‌است. امید است با عملیاتی کردن این پیشنهادها، شاهد اثری بی‌نقص در ویرایش‌های بعدی این کتاب‌شناسی ارزشمند باشیم.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطاتسال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۷۰

پی‌نوشت

1. George Gerbner
2. Naren Chitty
3. Gertrude J. Robinson
4. IAMCR

منابع

صمعی، میترا. (۱۳۸۵)، کتاب‌شناسی، در: دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
فیضی، کریم. (۱۳۸۱)، سفیر صداقت: زندگی، افکار و اندیشه‌های پروفیسور حمید مولانا، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
_____. (۱۳۸۰)، پروفیسور مولانا طینین تعهد، قم، شکوفه یاس.
«کتاب‌شناسی پروفیسور حمید مولانا» (۱۳۸۱)، کیهان فرهنگی، ش ۱۸۹، تیرماه، بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۶/۰۲/۳۱ از لینک زیر:

<http://www.noormags.ir>

مسرت، حسین. (۱۳۷۳)، «کتاب‌شناسی، نخستین گام اطلاع‌رسانی» آینه پژوهش، بهمن و اسفند، ش ۲۹ و ۳۰، ص ۱۴-۴.

Amazon site retrieved 2017/03/23 from: <https://www.amazon.com>